

УДК 614.8

Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності в XXI столітті

Автор: Дубінін В. А., к.в.н., доцент кафедри БЖД та ЦЗ. Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова. м. Миколаїв.

В статті розглянуті концепція та найбільш суттєві проблеми в безпеці життєдіяльності, надається аналіз публікацій з можливих загроз XXI століття, глобальних проблем, пов'язаних з природними та техногенними катастрофами. Проблема техногенної безпеки розглядається в контексті проблем соціально-економічного характеру. Розглядається роль та значення держави в забезпеченні культури безпеки життєдіяльності.

Безпека життєдіяльності окремої людини та суспільства в цілому – необхідні умови подальшого сталого розвитку цивілізації.

Аналіз прожитих років XXI століття вказує, що всесвіт не став безпечніше. Традиційні загрози для людства і навколишнього середовища не тільки збереглися але і посилилися, виникли і нові загрози, яким людство ще не здатне ефективно протистояти.

Найбільш небезпечними є: посилення соціальних протиріч у суспільстві багатьох держав (поширення актів тероризму, конфліктів релігійного та етнічного характеру, які можуть спровокувати війни), зростання техногенних аварій та катастроф в комунально-енергетичній сфері, на виробництві та в побуті. Все більшої турботи світового суспільства викликає розповсюдження інфекційних захворювань, в тому числі і раніше невідомих.

Перед людством гостро стоять питання – що відбувається з безпекою в загальному плані? Які створити нові, більш ефективні системи та технології управління безпекою? На які проблеми, перш за все, звернути увагу?

Зрозуміле одне – тільки людський розум може протистояти загрозам і небезпекам XXI століття. Перш за все людський розум потрібно направити на створення ефективної системи управління безпекою життєдіяльності.

Управління безпекою життєдіяльності людини, суспільства, держави можливо тільки через соціальну сферу, через узгоджену поведінку людей та через чітко регламентовані соціальні норми поведінки для всіх членів суспільства (закони, правила, традиції, науку, культуру, політику). Потрібно підкреслити, що в Україні процес створення ефективної системи управління безпекою життєдіяльності ще не завершений. Поки що нема чіткого уявлення системи безпеки, з розподілом питань, які потрібно засвоїти суспільству на відповідних рівнях навчання, не розроблена філософія безпеки життєдіяльності.

Проблему безпеки життєдіяльності потрібно розглядати в комплексі безпеки природної, техногенної, воєнної, терористичної та ін.. Актуальними є науково обґрунтовані відповіді на наступні питання:

Які виклики та загрози готує всесвіту XXI століття?

До чого людство повинно бути готово?

Аналіз публікацій вказує, що в XXI столітті особливе значення набувають глобальні проблеми, під якими розуміють загальні, в планетарному масштабі труднощі та суперечності у взаємовідносинах природи та людини, техносфери та людини, а також всередині суспільства. Характерні риси глобальних проблем наведені на рис. 1.

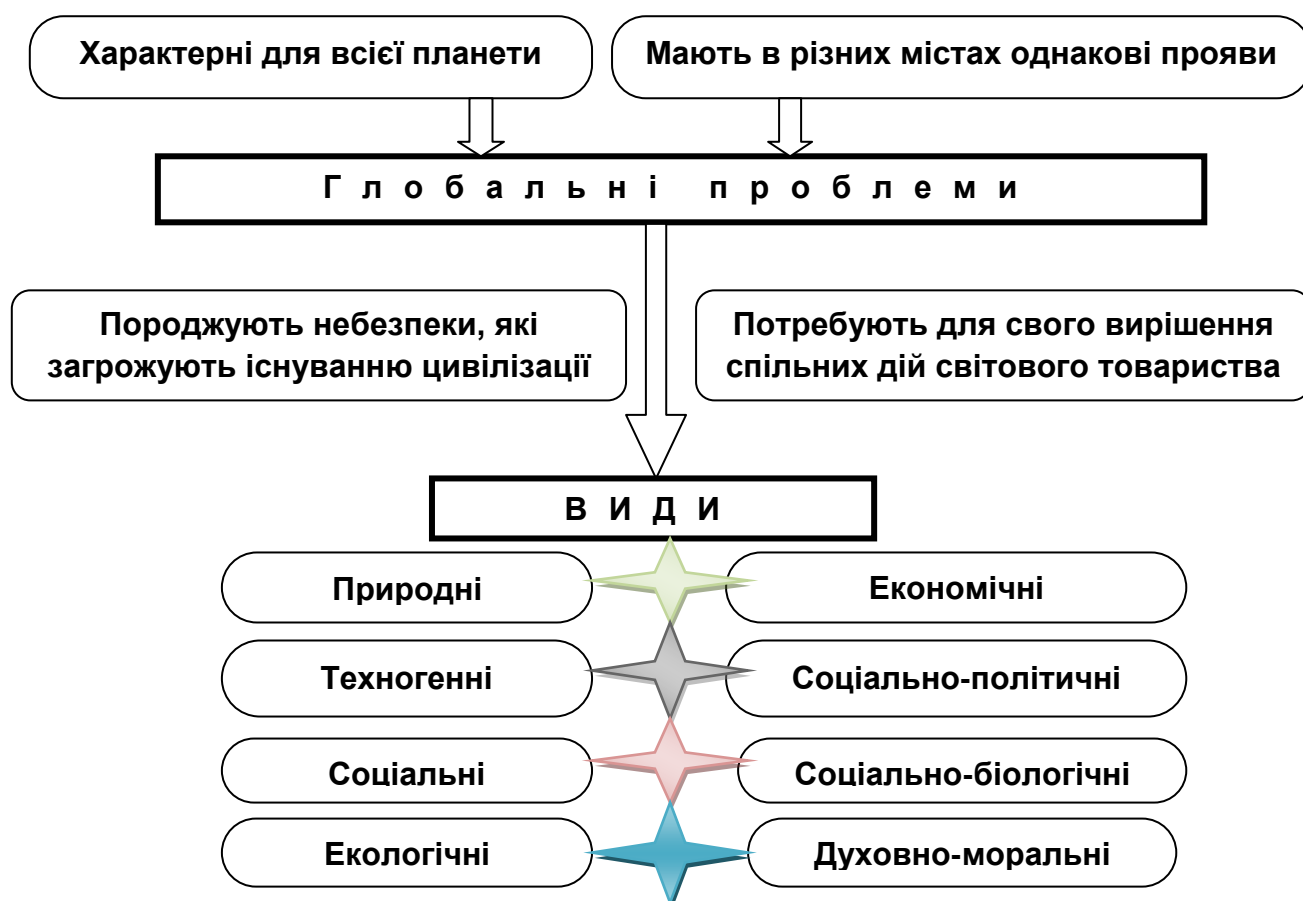

Рис. 1. Характерні риси глобальних проблем людства

Характерною рисою глобальних проблем XXI століття є поява нових, невідомих загроз, чи загроз, які раніше не мали такої руйнівної сили. В якості феноменів можуть бути явища Ель-Ніньо, Ла-Нінья, «озонові діри», зміни клімату, нові епідемії, тероризм, застосування «геофізичної зброї», нових технологій, наприклад – нанотехнологій, електромагнітних полів і

випромінювань та ін. Не вирішеність глобальних проблем, породжує загрозу існуванню цивілізації.

Історія людства знає не мало прикладів глобальних проблем, які викликані природними катастрофами. Найбільш розповсюджені серед них – землетруси. За минуле століття на Землі виникло більше 70 катастрофічних землетрусів, від яких загинуло біля 2 млн. чоловік. Землетруси можуть викликати інші катастрофічні природні явища. Прикладом може бути цунамі в Південно – Східній Азії, яке виникло внаслідок землетрусу в Індійському океані 26 грудня 2004 року. Воно позбавило життя біля 300 тис. чоловік. Характерно, що ні в одному з постраждалих районів служби оповіщення не попередили жителів, хоча цунамі обрушилося на узбережжя лише через кілька годин після виниклого землетрусу.

В останні роки відкрито новий феномен у динаміці земної кори, що отримав назву «Наведеної або техногенної сейсмічності». Суть цього явища полягає в тому, що антропогенні впливи можуть призводити до утворення додаткових напруг всередині земної кори і служить «спусковим гачком» підготовленої природою сейсмічної події. Все це висуває проблему сейсмічної безпеки в число пріоритетних.

Великі негативні наслідки несуть повені. З 1900 по 2006 рік відбулося 2855 великих повеней. За даними ЮНЕСКО, за останнє сторіччя від повеней загинуло більше 7 млн. чоловік.

Не менш 1 млрд. доларів становить щорічний збиток від зсувів, селів і обвалів. Мільярди доларів людство втрачає через природні пожежі.

До числа першочергових належать і проблеми техногенної безпеки. Тільки зараз її починають розуміти як глобальну проблему соціально-економічного характеру. Багато країн у другій половині XX століття пережили виробничі аварії, що мали масштаби національних катастроф. При цьому вони відбувалися на об'єктах різного призначення: ядерних (СРСР, США), хімічних (Індія, Італія, СРСР), космічних (США), надводних і підводних (Росія, США, Естонія).

Щоб в достатній мірі оцінити рівень загроз техногенних аварій, необхідно підкреслити, що у світі налічується до тисячі об'єктів ядерної техніки мирного і військового призначення, більше 50 тис. ядерних боєприпасів, десятки тисяч підприємств з небезпечними хімічними та пожежонебезпечними технологіями.

У такому світі зростає взаємозалежність природних і техногенних факторів ризику. Природні явища все частіше проявляються як лиха для людей, посилюючись кумулятивним фактором техносфери, тим більше що останнім часом їх кількість зростає.

У XXI столітті якісно новий вимір набуває проблема війни та миру. З одного боку, відсунулися прямі погрози світової війни і масового застосування ядерної зброї.

З іншого – військова небезпека зберігається. Сучасні війни відрізняються високою вибірковістю, причому переважно удари наносяться по об'єктах тилу країни, системам

життєзабезпечення цивільного населення. Навіть без застосування ядерної зброї наслідки сучасних війн можуть досягати катастрофічних масштабів. Прикладом цього можуть бути боєві дії на Близькому Сході.

Своєрідним різновидом збройної боротьби є міжнародний тероризм, що не ділить людей на воюючих і мирне населення, не визнає стан війни або миру, не поділяє країни з військово-політичних блоків, а завдає ударів скрізь, завжди і по всіх. Тим він і небезпечний та вимагає особливої технології боротьби з ним, яка лежить у політичній, інформаційній та правовій сферах.

На суспільно-державному рівні розвиток культури безпеки життєдіяльності здійснюється шляхом формування системи соціальних цінностей і пріоритетів, соціальної свідомості в області безпеки життєдіяльності, розвитку нормативного правового поля, проведення політики забезпечення безпеки суспільства і людини, природної та техногенної сфер, розвитку науки і мистецтва в області екології, зниження ризиків, захисту від надзвичайних ситуацій, залучення релігійних інститутів, вдосконалення системи духовно-морального та патріотичного виховання, пропаганди, соціальної реклами, громадського та державного стимулювання в галузі безпеки життєдіяльності, страхових механізмів забезпечення безпеки та ін.

На даний момент все очевидніше стає той факт, що діяльність щодо недопущення прийдешньої загальнопланетарної кризи не може обмежуватися тільки нормативними правовими та організаційно технічними заходами. Необхідно, щоб забезпечення безпеки навколишнього середовища було пріоритетною метою і внутрішньою потребою людини, суспільства, цивілізації. Для цього потрібно розвивати новий світогляд, систему ідеалів і цінностей, формувати якості особистості безпечного типу, створювати суспільство та державу і, в кінцевому підсумку, світову спільноту безпечного типу. Одним з найбільш ефективних (якщо не єдино можливим) шляхом досягнення цього є розвиток освіти і формування відповідної культури безпеки життєдіяльності.

Поняття «культура безпеки» вперше з'явилося в процесі аналізу причин і наслідків Чорнобильської аварії, здійсненого Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ). Було визнано, що саме відсутність культури безпеки стала однією з причин трагедії. Міжнародна консультативна група з ядерної безпеки при Генеральному директорі МАГАТЕ запропонувала наступне визначення цього поняття: «Культура безпеки – це такий набір характеристик і особливостей діяльності організацій та поведінки окремих осіб, який встановлює, що проблемам безпеки атомних станцій, як таким, що мають вищий пріоритет, приділяється увага, яка визначається їх значущістю»².

В слід за МАГАТЕ концепцію культури безпеки підтримали Міжнародна організація праці, Міжнародна організація цивільної авіації, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня організація трубопровідного транспорту, Міжнародна асоціація з радіаційного захисту

та інші авторитетні міжнародні інституції. Так поступово цей термін почали розповсюджувати на усі сфери людської діяльності та застосовувати як до окремої людини, так і до суспільства в цілому. В науковій літературі культура безпеки визначається як рівень розвитку людини і суспільства, що характеризується значущістю забезпечення безпеки життєдіяльності в системі особистісних і соціальних цінностей, безпечної поведінки в повсякденному житті і в умовах небезпечних та надзвичайних ситуацій, рівнем захищеності від загроз і небезпек в усіх сферах життєдіяльності³.

В даний час різними міністерствами і відомствами, організаціями та установами України проводяться окремі заходи з формування культури безпеки життєдіяльності. Це навчання в області безпеки життєдіяльності, в тому числі в рамках загальноосвітнього курсу «Основи безпеки життєдіяльності» та загально професійної дисципліни «Безпека життєдіяльності».

В Україні сформовані міцні підвалини державної політики у сфері забезпечення безпечних умов життєдіяльності, зокрема, створена законодавча база, яка ґрунтується на Конституції України і включає закони України у сфері охорони здоров'я, охорони праці, охорони навколишнього середовища, безпеки дорожнього руху, і цивільного захисту. За роки становлення в державі створені відповідні інституції, зокрема у 1993 році створена Національна Рада з питань безпеки життєдіяльності населення¹. Хоч зайнявши нішу надвідомчого координаційного і методологічного центру з впровадження сучасних підходів до покращення ситуації у сфері безпеки, ця Національна Рада, на превеликий жаль, досі себе ніяк не проявила.

Висновки: Враховуючи актуальність проблема культури безпеки, в багатьох країнах вона стала предметом уваги вищих ешелонів влади, а державними органами з регулювання безпеки у різних сферах визнана одним з основних стратегічних напрямів їх діяльності.

В Україні концепція культури безпеки почала системно впроваджуватися на вітчизняних АЕС, підприємствах авіаційного транспорту та підтримана іншими галузями, проте більш широке її розповсюдження гальмується з наступних причин:

- в Україні несформована цілісна державна політика щодо формування та реалізації стратегії впровадження культури безпеки, яка б охоплювала усі сфери діяльності людей, включаючи економічну діяльність, побут, відпочинок;
- відсутність де-факто надвідомчого координаційного і методологічного центру, що сприяв би впровадженню загально організаційних підходів до покращення ситуації з безпекою;
- на рівні центральних та місцевих органів виконавчої влади недостатньо увагу приділяють питанням впровадження у практику основних засад культури безпеки як ефективного інструмента створення і безперервного підтримання безпечних умов праці і життя громадян;

- діючі нормативні і методичні документи з упровадження основних засад культури безпеки у практику на підприємствах, організаціях та установах, що використовують техногенно-небезпечні технології є недосконалими, контроль за їх дотриманням є недостатнім;
- недостатні дії органів виконавчої влади у розробці та реалізації державної політики у сфері охорони життя людей на виробництві та профілактики побутового травматизму;
- недостатня увага питанням культури безпеки приділяється у сфері виховання, освіти та просвіти;
- причиною повільних темпів впровадження культури безпеки на виробництві є високий рівень корумпованості влади та «тінізації» економіки.

З огляду на критичний стан в Україні у сфері формування культури безпеки з одного боку та недосконалість організаційно-управлінської системи з іншого, вважається за необхідне перегляд державної політики у цій сфері.

Список літератури:

1. Ю. Л. Воробьев, Актуальные проблемы гражданской защиты. XI Международная научно-практическая конференция по проблемам защиты населения и территорий от чрезвычайных ситуаций: «Актуальные проблемы гражданской защиты» (Москва, 18 – 20 апреля 2006 года).
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1993 р. № 733 «Про створення Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення» [Електронний ресурс]. – Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/733-93-%D0%BF>
3. Культура безопасности. Доклад Международной консультативной группы по ядерной безопасности. – Серия изданий по безопасности, № 75-INSAG-4. – Вена: МАГАТЭ, 1991. – 39 с.
4. Державна служба статистики України. Офіційний сайт – <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2011 році [Електронний ресурс]. – Веб-сайт МНС. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/content/nasdopovid2011.html>, с. 357